

Gajkowska, Cecylia

"Spis tytułów prasy polskiej 1865-1918", oprac. Aleksandra Garlicka, Warszawa 1978 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 19/3, 137-142

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Spis tytułów prasy polskiej 1865—1918, oprac. Aleksandra Garlicka przy udziale zespołu Pracowni, Warszawa 1978, ss. XVIII + 486. Polska Akademia Nauk. Instytut Badań Literackich. Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w.

W 1978 r. ukazał się *Spis tytułów prasy polskiej 1865—1918* przygotowany przez Aleksandrę Garlicką i zespół Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. Jest to pierwsze całościowe zestawienie prasy polskiej wydawanej w latach 1865—1918; nie było dotąd pełnego drukowanego rejestru tytułów prasy tego okresu poza wykazem czasopism opublikowanych w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera¹, znacznie poszerzonym i uzupełnionym w drugiej edycji. Zestawienie to, chociaż niewolne od omyłek i opuszczeń, było do chwili obecnej najpełniejszym kompendium z tego zakresu, jakkolwiek obejmowało tytuły czasopism tylko do 1900 r.

Przygotowanie pełnej ewidencji prasy polskiej ma duże znaczenie i jest niezbędne dla dalszych badań i prac dotyczących jej zawartości. Wiadomo, że pierwsze próby zanotować można już w 1925 r.²; w latach późniejszych na kolejnych zjazdach i naradach bibliotekarzy, bibliografów i bibliofilów (np. w 1936, 1956 r.) uzasadniano konieczność opracowania całościowego spisu tytułów czasopism polskich, ale inicjatywy te najczęściej miały charakter jedynie postulatywny. Konkretną realizację uniemożliwiały różnorakie przeszkody, m.in. natury finansowej. Do wykonania przedsięwzięcia tego typu potrzebne były zespoły specjalistów bibliografów, historyków prasy, no i odpowiednie dotacje. „Celowość podjęcia prac nad kompletną bibliografią czasopism polskich argumentowano przede wszystkim funkcją, jaką pełni czasopiśmiennictwo w całokształcie politycznego i umysłowego życia społeczeństwa, podkreślano wartość prasy i czasopism jako pełnowartościowego i pełnoprawnego źródła histo-

¹ *Spis alfabetyczny czasopism i dzieł zbiorowych od najdawniejszych czasów*, [w:] K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 1: *Stulecie XIX*, t. 1, Kraków 1870, s. 240—266 i uzupełnienia: t. 6: *Dopełnienia A—O*, Kraków 1881, s. 134—141; K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2 pod red. K. Estreichera wnuka, t. 3, Kraków 1962, s. 285—494.

² Szerzej pisze o tym E. Czermarzewicz, *Stan prac i problemy bibliografii czasopism polskich (1901—1955)*, Warszawa 1978.

rycznego; którego nie można pomijać w badaniach z zakresu nauk społecznych”³.

W 1967 r. podczas obrad Sympozjum historyków prasy polskiej w dyskusji nad referatem B. Korczaka „O retrospektywną bibliografię prasy polskiej” padały interesujące projekty (np. W. Kaszubiny, M. Zawialskiej) zorganizowania prac nad rejestracją czasopism, propozycje wciągnięcia w to ważne, ale jakże pracochłonne przedsięwzięcie również bibliotek, przynajmniej większych, naukowych.

W Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego (powołanej do życia w 1957 r.) kontynuowano zaawansowane tam już prace nad bibliografią tytułów czasopism polskich. W rezultacie tych wysiłków ukazały się w 1966 r. *Bibliografia prasy polskiej 1661—1831* w opracowaniu Jerzego Łojka (z zespołem) i *Bibliografia prasy polskiej 1944—1948* pod redakcją Jerzego Myślińskiego (z zespołem) zaś w 1968 r. *Bibliografia prasy polskiej 1832—1864*, przygotowana przez Bolesława Korczaka, również przy udziale zespołu Pracowni. Czwarta z kolei praca: *Spis tytułów prasy polskiej 1865—1918* w odróżnieniu od poprzednich prezentuje bogactwo tytułów prasy, zawiera jednak znacznie mniej informacji, mimo że została opublikowana w okresie, gdy ukazała się już większość bibliografii, zestawień, katalogów prasy, zarówno regionalnej, jak i fachowej z wielu dziedzin. W latach sześćdziesiątych powstały katalogi prasy krakowskiej, pomorskiej, mazursko-warمیńskiej, śląskiej, poznańskiej, kujawskiej, nowosądeckiej, rzeszowskiej, tarnowskiej, a w siedemdziesiątych — lubelskiej, płockiej. Zestawienia te obejmowały najczęściej nie tylko prasę lat 1865—1918, ale sięgały również jej początków, a także okresu do 1939 r.; w wielu przypadkach doprowadzone były do lat sześćdziesiątych czy siedemdziesiątych. Rejestrowały poza tym kalendarze, jednodniówki, sprawozdania i przynosiły szeroko rozbudowane opisy bibliograficzne, uwzględniające poza tytułem, podtytułem, miejscem wydawania, częstotliwością, informacje o redaktorach, wydawcach, drukarniach, formatach, zasobie bibliotek. Miał zatem zespół opracowujący *Spis* sporo materiałów do dyspozycji, szkoda jednak, że przedstawione w tych pracach informacje nie zostały w pełni wyzyskane. Zdecydowały o tym zapewne m.in. względy edytorskie, poszerzenie bowiem opisów tytułów, choćby o podtytuły tylko, znacznie powiększyłoby objętość *Spisu tytułów*, a to nie było możliwe. Ograniczenia arkuszowe w pewien sposób wpłynęły na ostateczny kształt publikacji; autorzy świadomie zatem zrezygnowali z obszerniejszych opisów bibliograficznych. O ile mi wiadomo, planuje się przygotowanie indeksu rzeczowego, by w ten sposób przynajmniej częściowo ukazać podtytuły.

³ Por. V. Klimeš, *Zagadnienie metodologii badań nad historią prasy*, „Kwartalnik Prasoznawczy”, 1957, nr 1, s. 84—96.

Prezentowany *Spis tytułów prasy polskiej 1865—1918* jest, jak czytamy w Przedmowie, „próbą zestawienia wszystkich tytułów polskich pism periodycznych, jakie ukazywały się na terenie ziem polskich i państw zaborczych w okresie między końcem powstania styczniowego a ostatnim rokiem pierwszej wojny światowej”. Obejmuje zatem wszystkie czasopisma polskie wydawane między 1 stycznia 1865 a 11 listopada 1918, również te, które zaczęły ukazywać się przed 1865 r., a były kontynuowane w latach następnych. Trzeba zaraz na wstępie podkreślić ogromny zasięg *Spisu*, rejestruje on bowiem również prasę wydawaną na tych terytoriach, które w XIX w. weszły w skład Rzeszy Niemieckiej i Monarchii Austro-Węgierskiej, ponadto publikowaną w krajach przyłączonych lub okupowanych przez państwa rozbiorowe w wyniku zbrojnych działań okresu I wojny światowej.

Uwzględnia *Spis* także czasopisma wydawane wprawdzie na emigracji, ale przeznaczone do nielegalnego rozpowszechniania w kraju (chodzi tu przeważnie o pisma, które były organami partii politycznych działających na terenie kraju). Poza pismami w języku polskim rejestruje pisma obcojęzyczne, chociaż nie zawsze konsekwentnie, publikowane przez wydawców polskich, np. pisma i biuletyny agencyjne w języku niemieckim wydawane w Austrii i Niemczech przez Polaków, pisma francuskie ukazujące się w Łodzi — wydawane przez Polaków i dla Polaków.

Nie znajdujemy tu natomiast i — jak się wydaje — słusznie tytułów kalendarzy, które mimo iż są drukowane periodycznie, nie są w zasadzie czasopismami, oraz czasopism urzędowych z wyjątkiem wydawanych przez władze terytorialne w języku polskim.

Główny zrab *Spisu* prezentuje 5618 pozycji, ale w tej liczbie (wg danych z Przedmowy) 4953 to czasopisma właściwe, a pozostałe to samostne dodatki oraz sporadycznie uwzględniane jednodniówki; całość uporządkowana w układzie alfabetycznych tytułów, najczęściej stosowanym w tego typu publikacjach. Oddzielną numerację pozycji otrzymały dołączone trzy dodatki, które obejmują noworoczniki (I), nie pełniące już, podobnie jak w pierwszej połowie XIX w., funkcji czasopisma; „Prace”, „Rozprawy” (np. Akademii Umiejętności czy towarzystw naukowych) ukazujące się periodycznie, ale w zasadzie nie będące czasopismami; wreszcie dodatek trzeci stanowi uzupełnienie do głównej części i zawiera przede wszystkim czasopisma ukazujące się w Niemczech.

Podstawę materiałową *Spisu tytułów prasy polskiej 1865—1918* stanowią zarówno drukowane polskie i obcojęzyczne bibliografie, wykazy tytułów czasopism i katalogi, jak też informacje uzyskane drogą licznych kwerend w bibliotekach i archiwach krajowych i zagranicznych, np. w Bibliotece Polskiej w Paryżu, Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego, Bibliotece Akademii Nauk Ukraińskiej SSR we Lwowie (tu jednak informacje uzyskane z drugiej ręki, tj. z innych bibliografii), Centralnej Bibliotece Akademii Nauk Litewskiej SSR, Państwowej Bibliotece im. Sał-

tykowa-Szczedrına w Leningradzie, Österreichische Nationalbibliothek i Universitätsbibliothek w Wiedniu, Universitni Knihovna w Ołomuńcu oraz archiwach w Leningradzie, Lwowie, Poczdamie. Pomimo kwerend w tylu bibliotekach nie udało się odnaleźć w zbiorach publicznych aż 1345 tytułów, o których istnieniu w sposób pewny wiemy ze źródeł pośrednich; 690 tytułów uznano za niepewne wobec braku informacji i niemożności dokonania sprawdzeń z autopsji.

Jest rzeczą zrozumiałą, że pełna autopsja nie była możliwa, szkoda jednak mimo wszystko, że tylko około 33%⁴ czasopism zostało opracowanych na podstawie oglądu autorskiego, a reszta oparta wyłącznie na materiałach z drugiej ręki. Jeżeli więc nie z autopsji, to — w przypadku bibliotek — opisy pochodziły zapewne z kart katalogowych, które przecież zawierają podstawowe dla tego celu elementy. Powstaje pytanie, czy podczas kwerend w tylu bibliotekach notowano wyłącznie — zgodnie z ostatecznym kształtem publikacji — tak skromny zestaw informacji? Czy też nie wszystkie dane z kwerend wykorzystano, ale znajdują się one w materiałach?

Jak wyżej wspomniano, najpełniejszym wykazem czasopism był wykaz Estreichera, chciałoby się zatem poczynić trochę porównań i wykazać zarówno wyższość nowego opracowania, jak też jego mankamenty w stosunku do opracowania wcześniejszego. Chodzi tu o podstawowe sprawy, takie jak kompletność, dokładność opisów i informacji, *Spis tytułów prasy polskiej* prezentuje znacznie szerszy zestaw tytułów (w odniesieniu do lat 1865—1900), ale równocześnie zdarzają się wśród nich braki, np. niektórych noworoczników, wydawnictw periodycznych typu „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” (Kraków, 1878—1937), które być może uznano za dyskusyjne. W stosunku do innych źródeł, które na pewno w *Spisie* wyekscerpowano, daje się również zauważyć pewne braki, brak np. niektórych łódzkich czasopism dwujęzycznych. Najwięcej różnic w stosunku do Estreichera i innych materiałów wykazują informacje o datach wychodzenia czasopism; wydaje się jednak, że *Spis* przedstawia w tym przypadku dane bardziej wiarygodne i — miejmy nadzieję — sprawdzone poprzez liczne kwerendy biblioteczne. Na pewno w sposób bardziej precyzyjny zanotowano w nim wszelkie przerwy w ukazywaniu się czasopism, podczas gdy Estreicher podaje najczęściej daty ramowe, co sugeruje, że dane czasopismo ukazywało się w sposób ciągły. Znacznie więcej danych zawiera omawiany *Spis* o miejscu przechowywania prasy, jednak sprawa sigli bibliotecznych budzi pewne, i to poważne, wątpliwości. Czy jest celowe podawanie informacji niepełnych, z których i tak czytelnik nie zorientuje się, w jakiej bibliotece znajdują się określone roczniki czasopism? Po wymienieniu dwóch—trzech bibliotek ode-

⁴ Tymczasem w *Bibliografii prasy polskiej 1944—1948* w oprac. J. Myślińskiego, obejmującej 1871 tytułów, nie sprawdzono z autopsji tylko ok. 8%.

słanie do „innych” niewiele znaczy, bo i tak nie wiadomo, w jakich jeszcze pismo jest przechowywane.

Budzi też zastrzeżenie opis tytułów czasopism wydawanych w dwu lub więcej językach, z których jeden był polski; nie wiadomo z informacji podanej w *Spisie*, pod jakim naprawdę tytułem występowało pismo, czy też na którym miejscu znalazł się tytuł polski. Czy w tym przypadku nie należałoby zachować tytułu oryginalnego, i to w kolejności identycznej z czasopismem? Można by też przyjąć praktykę, jaką zastosowała np. W. Kaszubina w *Bibliografii prasy łódzkiej*, która obok tytułu obcego dała w klamrach jego wersję polską.

Na pytanie, czy *Spis* jest kompletny, niełatwo odpowiedzieć, bowiem postulat kompletności jest w tego rodzaju publikacjach bardzo trudny do zrealizowania, wydaje się jednak, na podstawie wrywkowej kontroli poszczególnych bibliografii tytułów, że uwzględnił on w zasadzie i wyyskał dotychczasowy dorobek w tym zakresie. Pełną orientację przyniosłoby może skrupulatne zestawienie tytułów *Spisu* z poszczególnymi bibliografiami. Kompletność gwarantuje również — o czym dowiadujemy się z przedmowy autorki — konfrontacja zawartego w publikacji materiału z Centralnym Katalogiem Czasopism w Bibliotece Narodowej.

Opis bibliograficzny każdego tytułu czasopisma obejmuje w *Spisie* następujące elementy: tytuł, miejsce i okres wychodzenia, częstotliwość, miejsce przechowywania, status prawny (pismo legalne czy nielegalne), informacja o dodatkach (w formie odsyłacza liczbowego) oraz skrótowe adnotacje, np. o języku, w którym było wydawane czasopismo. Zastosowany w publikacji zarówno przy dodatkach, jak też zmianach tytułu czy kontynuacjach system odsyłaczy, wprawdzie oszczędny i sensowny, pozwalający na zorientowanie się w związkach poszczególnych tytułów i ułatwiający poszukiwania określonego tytułu, jest jednak zbyt mało informacyjny. Gdy chodzi o sposób opisu i usytuowania samoistnych dodatków, informacja liczbową niewiele mówi. W wielu bibliografiach stosuje się w tym przypadku inny typ odsyłacza, a dodatki zostają rejestrowane dwukrotnie: przy czasopiśmie macierzystym (w zapisie skróconym) i w ciągu alfabetycznym z pełnym opisem. System o tyle korzystny, że zbiera wszystkie dodatki pod pismem.

Doceniając w pełni ogromny trud autorki i zespołu włożony w przygotowanie *Spisu tytułów prasy polskiej 1865—1918* oraz użyteczność i mimo wszystko wartość informacyjną, nie można nie zwrócić uwagi na fakt, iż kompendium to w opisach nie uwzględniło przynajmniej podtytułów czasopism, co znacznie osłabia jego wartość. W większości przypadków podtytuł określa charakter periodyku, czasem nawet jego kierunek polityczny, profil. Zdarzają się oczywiście informacje mylące, np. „Gazeta Białostocka” jest tygodnikiem, a nie — jak sugeruje słowo „gazeta” — pismem codziennym, są to jednak raczej sytuacje sporadyczne. Czytelnik

znajdzie wprawdzie w *Spisie* poszukiwany tytuł, ale chcąc zorientować się w jego charakterze musi ponownie sięgnąć bądź do bibliografii szczegółowej, bądź do wykazu Estreichera, w którym nawet przy skrótowym, lakonicznym zapisie znajdzie również i podtytuł.

W tej sytuacji aż trudno dopominać się o nazwiska redaktorów i wydawców, wydaje się to zbytnim perfekcjonizmem. Ten typ wiadomości jest jednak niezbędny przy wszelkich poszukiwaniach, których ułatwieniu ma przecież służyć omawiany *Spis*.

W sumie jednak dobrze się stało, że *Spis tytułów prasy polskiej*, nawet w takim kształcie, już się ukazał; będzie on stanowił pewnego rodzaju rekonesans, punkt wyjścia do dalszych prac.

W 1936 r. Ksawery Świerkowski podczas IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie zgłosił postulat wydania bibliografii czasopism wraz z indeksem, który — jego zdaniem — powinien ukazać się wcześniej i ograniczać się do niezbędnych elementów opisu (tytuł, miejsce wydania i daty krańcowe).

Dopiero w czterdzieści trzy lata później postulat ten został zrealizowany (oczywiście w stosunku do wybranego okresu), bowiem prezentowany *Spis* może pełnić funkcję takiego wstępnego rejestru tytułów, przede wszystkim ze względu na to, że ustala kanon tytułów prasy polskiej wydawanej w latach 1865—1918. Z tego też względu jest publikacją niesłychanie użyteczną.

Warto na zakończenie wspomnieć, że już w 1976 r. Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej podjął prace nad koncepcją przygotowania retrospektywnej bibliografii czasopism polskich. Może więc połączony wysiłek przyczyni się do powstania całościowej bibliografii tytułów prasy polskiej.

Cecylia Gajkowska

Stanisław Frybes, *W krainie groteski. Problemy satyry galicyjskiej drugiej połowy XIX w.*, Wrocław 1979, ss. 192 + 12 ilustr. Biblioteka Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, t. XI.

Tematyka powyższej rozprawy zainteresuje zarówno polonistę, jak historyka prasy. W rozważaniach nad satyrą galicyjską ubiegłego wieku chodzi o miejsce jej w obiegu społecznym literatury doby pozytywizmu i o specyficzny język artystyczny gatunku literackiego. Oprzeć się trzeba na analizie zawartości wybranych czasopism satyryczno-humorystycznych i zbadaniu samej twórczości satyryków czynnych literacko i publicystycznie, z uwzględnieniem głosów krytyki. Wzbogaca to zasób informacji o losach czasopism i jednodniówek humorystycznych, o zbiorowych